

МЕДАЛЬЄРНЕ МИСТЕЦТВО — виготовлення медалей і **монет**; галузь малої *пластики*. Див. також **Медальєрика**, **НумізMATика**. Осн. техніками М. м. є литво (див. **Литво художнє**) та чеканення. В якості матеріалу використовують метали (мідь, бронзу, срібло, золото, платину, нікель), природні або штучні сплави, які завдяки віднос. міцності і м'якій структурі дозволяють досягти чіткості зображень. Осн. форма — коло; відомі також чотирикутні, багатокутні і неправиль. форми. Кожна монета або медаль мають лицьову (аверс) і зворотню (реверс) сторони. Винятком є доволі рідкісні односторонні монети з тонкого срібла (т. зв. брактеати, 12–15 ст.). У давній практиці лицьовою вважали сторону із зображенням правителя; у наш час нею називають ту, яка зображенням або легендою визначає держ. приналежність монети. Монети і медалі мають також гурт — бічну вузьку поверхню («ребро») — ребристу, декоров., зі спец. написами або символами. Спочатку гурт оформляли для попередження крадіжки цінного металу, шляхом обрізування країв монет, згодом — для декорування або надання інформації про матеріал, його пробу, датування виробу. М. м. підпорядк. осн. худож.-стильовим закономірностям розвитку пластич. мистецтв, має і власні особливості. Характерними є стійкість іконогр. типів і композиц. прийомів, органіч. синтез сюжетно-образ. пластики із написами, символами, алегоріями, емблемами. Археол. нумізмат. знахідки вказують на те, що європ. М. м. зародилося в Лідії і Давній Греції на межі 8–7 ст. до н. е. Для виготовлення монет використовували переважно техніку карбування за допомогою штемпелів із загартов. металу з гравійов. заглибленими негатив. зображеннями. Рідше, переважно під час виконання великих монет, застосовували лиття в глиняних і гіпс. формах (монети 6–5 ст. до н. е., знайдені на тер. Італії). Перші медалі створювали переважно в одному екземплярі. Архаїчні індій. монети вирізували з листового срібла або золота залежно від потріб. ваги та розміру, а згодом їх, різної форми і без звич. написів, почали штампувати молотом. Давні китай. монети, вилиті з бронзи і переважно культ. призначення, що часто наслідували форми побут. і госп. предметів (мотика, ключ, ніж), відомі від 12 ст. до н. е. За середньовіч. епохи в Китаї набули поширення круглі монети з квадрат. отвором посередині та ієрогліфич. написами. Перші монети араб. країн (монети Омейядів 7–8 ст.) часто наслідували візант. і сасанід. зразки. Проте надалі тут отримали поширення срібні монети з витонч. каліграф. написами, що склалися в орнам. композиції. Монети Давньої Греції (7–6 ст. до н. е.) з електрума (природ. сплав срібла і золота) були

невеликими і односторонніми. У класич. період (5–4 ст. до н. е.) їх збільшено в розмірі, на їх аверсі частіше розміщували профіл. зображення богів, на зворотніх — багатофігурні композиції на міфол. теми. Нерідко вони були підписані іменами скульпторів (Кимон, Евенет, Теодор). Цим монетам притаманна досконала простота композиції, ясність зображень, м'якість висот. градацій рельєфу, ретельність виконання дріб. деталей. За елліністич. часів (кін. 4–1 ст. до н. е.) на лицьовій стороні монет уперше з'явилися портрети державців, на зворотній — фігури богів в обрамленні написів. У Давньому Римі великі литі монети з міді (5–4 ст. до н. е.) замінили в 3 ст. до н. е. карбов. сріб. денаріями із зображенням голови Роми на лицьовій стороні і вершників Діоскурів — на зворотній. За часів Рим. імперії (1–5 ст. н. е.) поширювали золоті монети, виник їх новий тип із зображенням імператора або членів його родини в середині напису, алегорій, сцен тріумфу. На монетах Візантії 5–6 ст., де разом із портретами імператорів уже відомі християн. символи, від 7 ст. з'являлися зображення Христа, Богоматері, святих. У середньовіч. М. м. (9–12 ст.) набули поширення дрібні денарії зі срібла з портретами площин. характеру, зображеннями храмів, святих. Графічна чіткість плоскорельєф. зображень і написів характерна для зразків герман. брактеатів із зображеннями феодала на троні, воїна-вершника, архітектури міст, монастирів. На межі 14–15 ст. в Італії створювали медалі як мемор. знаки. Портретні зображення на лицьовій стороні таких литих медалей позначені впливом антич. М. м. На їхньому аверсі розміщували емблеми й алегорії як коментар портрет. зображень. Кращі ренесансні італ. медалі доби кватроченто (15 ст.) вирізняли простота композиції, вільна манера пластич. зображення фігур та їх простор. розміщення (медалі 15–16 ст. Пізанелло, М. де Пацці, Н. Фіорентіно, С. Савеллі, Б. Челліні). Винайдення у 16 ст. гвинт. преса для чеканення призвело до широкого поширення чекан. медалей і втрати ними худож. особливостей. Ним. медалі доби Пн. Відродження (16 ст.) — своєрідна галерея портретів королів, герцогів, єпископів, замож. бюргерів. У Франції ренесансне М. м. представляють твори Е. де Лона і Ж. Пілона (медалі з портретами Генріха II, Карла IX, Катерини Медічі). Популярним стає талер (велика монета зі срібла), найчастіше з портретом правителя і держ. гербом. Особливе місце займають спец. серії монет, гол. чином нім., зі склад. багатоплан. зображеннями батал. і коронацій. сцен, міської архітектури, а також сюжетів церк.-реформатор. змісту (антипап. монети князів-протестантів). У 17–18 ст. зх.-європ. монети за виглядом наближені до медалей. Розвиток металургії дав змогу виготовляти тверді сталеві

матриці, що призвело до розквіту штемпелеріз. ремесла, наповнення композиції монет і медалей чіткими дріб. деталями, які раніше вирізали вручну. Напр., для франц. М. м. 17 ст. характерна пишна барок. репрезентативність, поєднана з реалістично трактов. образами та ювелір. вирізьбленими деталями (О. Дюпре, П. Реньє), для нім. і польс. медалей — тяжіння до дрібнофігур. композицій (Й. Хен, С. Дадлер). У 18 ст. медалі використовували як нагородні знаки і дипломат. подарунки. М. м. отримало офіц. визнання, його зразки з успіхом експонували на Париз. салонах і виставках Королів. АМ у Лондоні. Виникли Кабінети медалі, де зберігали значні колекції (зокрема в імператора Фрідріха II у Пруссії, франц. короля Людовика XV, англ. короля Георга III). Випуск медалей став держ. монополією, а М. м. — залежним від монет. дворів, медалі і монети набули більш офіц. характеру, їхню композицію помітно перевантажено алегоріями, емблематикою, декором (медалі Ж. Дювів'є у Франції, Ф. Мюллера у Німеччині). Унаслідок цього на поч. 19 ст. майстри М. м. все частіше поверталися до простих і лаконіч. засобів худож. виразності (Б. Андрійо, Н. Брене — у Франції, Б. Піструччі — в Англії, Х. Крістенсен — у Данії). У 19 ст. застосування парового преса дозволило механізувати процес чекання і налагодити масове виробництво медалей із дешевих метал. сплавів. Винайдення штем-пелеріз. машини дало можливість скульпторам обходитися без гравера й виготовляти штемпелі безпосередньо зі своїх моделей. Наприкінці 19 ст. створювали медалі як декор. об'єкти, позбавлені мемор. значення. Водночас у 19 ст. відроджено техніку лиття медалей. На межі 19-20 ст. частина європ. медальєрів (Ф. Понкарм, Ж. Шаплен — у Франції, А. Шарф — в Австрії) у пошуках нових виражал. засобів, під впливом імпресіонізму застосували ефекти світлотіні, що суттєво збагачили пластику медал. зображень. Медальєри провадили пластичні експерименти, зверталися до фактур. ефектів, застосовували техніки контррельєфу, чорніння, емалі, вдавалися до динам. асиметрії. У М. м. з'явилися авангардні стиліст. риси і творчі методи кубізму й експресіонізму (у Франції — А. Гальтьє, Р. Деламар; у Бельгії — Д. Ледел; у Чехословаччині — О. Шпанієль, Я. Фішер; у Польщі — Є. Копчунський, З. Де-мковська). Перші рос. медалі 18 ст. присвяч. військ. перемогам Рос. держави, а свого розквіту рос. М. м. досягло у 2-й пол. 18 — на поч. 19 ст., за часів пізнього класицизму. Такі видатні медальєри, як Ф. Толстой, С. Юдін, Т. Іванов, А. Клепиков, П. Уткін, присвячували роботи важливим істор. подіям, полководцям, діячам науки і культури. На поч. 20 ст. рос. М. м., що перебувало у віданні імператор. монет. двору, стало виразником реакц. «великодерж.» ідей і переживало темат. і худож.-стильову кризу. Рос. рад. медальєри 1920-30-х рр. (А. Васютинський та ін.) прагнули відродити М. м., знайти нову художню мову. Їхнім творам притаманні простота композицій, часто

створюваних під впливом авангард. плакат. графіки. Від 1950-х рр. випуск мемор. медалей у СРСР набув регуляр. характеру. 1971 проведено першу велику виставку М. м. (медалі В. і Н. Акімушкіних, Л. Белокурова, І. Дарагана, Ю. Нероди, П. Римші, І. Рукавишникова, М. Шмакова). Зародження М. м. на території України відбулося в епоху Київ. Русі (10-11 ст.), за якої у Подніпров'ї розвивалося власне монетне ви-роб-во. Як відзнаки в Київ. Русі використовували нашийні гривни (золоті, срібні або бронз. обручі), що підкреслювали статус і заслуги особи. Ренесансні медалі італ. типу відомі в Україні від 16 ст., про що свідчить золота лита медаль Василя-Костянтина Острозького (в експозиції Ермітажу, С.-Петербург). Вплив на розвиток укр. М. м. справили дукачі, які нар. майстри виробляли як жін. прикраси. Нац. традиція виготовлення дукачів, що формувалася в Україні під впливом обряд., реліг., істор., соціокультур., естет. факторів у 2-й пол. 18 ст. на Лівобережжі, Чернігівщині, По-лтавщині та Слобожанщині, набула вигляду прикраси у формі великої медалеподіб. монети з метал. бантом, прикрашеним камінцями. За дукач правили австр. дукати Марії-Терези, пізніше рос. рублі чи місц. монетоподібні вироби з різноманіт. зображеннями. У Зх. обл. України срібні монети часто замінювали однією чи кількома метал. або фініфтевими іконками та хрестиками. Карбування монет у 17-18 ст. стало на території України знач. мануфактур. ви-роб-вом. Так, 1665 засн. монет. двір у Львові під керівництвом італійця І. Пінноці. Вироб-во розміщувалося у спец. будинку, де у 6-ти кімнатах вироб. процеси виконувала група майстрів — золотарі, гравери, слюсарі і ковалі, які клепали і відбілювали срібну бляху, нарізали пластини-заготовки, штам-пували, рахували і пакували монети. Розповсюдженими на укр. ринку 17 ст. були талери (великі срібні монети вагою бл. 30 г і діаметром до 40 мм), особливо голланд. (отримали назву левендальдерів — на монеті зображено лева). У 18 ст. набули популярності реліг. медалі («Богоматір Почаївська», 1773), у 19 ст. — медалі до с.-г. і пром. виставок, присвяч. видат. діячам укр. культури («І. Котляревський», 1895; «М. Шашкевич», 1911; «Т. Шевченко», 1914). У М. м. 20 ст. значно розширено тематику, виражал. засоби (контррельєф, заглиблений контур, чернь, емаль), ускладнено композицію, пластичну мову та фактуру круглих деталей. Новим етапом в історії вітчизн. М. м. стала доба нац.-визв. змагань. Початок створення нац. проектів у М. м. припадає на 1919, коли Директорія УНР ухвалила закон про створення держ. орденів — Республіки, Слави України (не реалізовано; обидва — 2-х ступ.). 1920 ухвалено законопроект про військ. орден «Залізний хрест» (ним нагороджено бл. 4 тис. вояків укр. армії). Серед авторів проектів медалей як військ. відзнак — полковник УНР **М. Битинський**, митці **Л. Перфецький**, **Л.-С. Рихтицький**, **Н. Хасевич**, **Р. Глукко**. ЗУНР запровадила власні нагороди: «Тризуб з вінцем», «Медаль Тризуба»

(обидві — 4-х ступ.), «Оружний Тризуб» і «Хрест учасництва» (1919). На еміграції укр. уряд заснував ордени, медалі, військ. нагороди, пам'ятні знаки для відзначення учасників Визв. змагань 1917–21, військ. формувань УСС, нац.-визв. боротьби пізнішого часу (медаль «На честь 10-річчя відбудови Української Держави», 1927; ювіл. Хрест Директорії УНР «10-ліття з'єднання українських земель», 1929). У 20 ст. набув розвитку напрям пам'ят. істор. медалі на філос., соц., публіцист., екол. тематику. Наприкінці 20 ст. почався сучас. період розвитку укр. М. м. Високого худож.-тех. рівня досягли митці Київ. творчо-вироб. об'єдн. «Художник», Дніпроп., Запоріж., Крим., Львів., Микол., Чернів. худож.-вироб. комбінатів, Житомир., Рівнен., Ялтин. худож.-вироб. майстерень. Нац. осередками вітчизн. М. м. стали Київ, Дніпро, Запоріжжя, Львів, Рівне, Сімферополь. Серед визнач. майстрів М. м. — **В. Гурмак**, **В. Лесняк**, **Е. Мисько**, **С. Міненко**, **О. Руденко**, **І. Самотос**, **М. Яковина**. На Закарпатті медалі створює скульптор **Б. Корж**. У співавторстві працюють **О. Терехіна** та **Н. Домовицьких**. Переможцями щоріч. Міжнар. конкурсу монет. дизайну, який 2005 проводив Монет. двір Японії, стали укр. митці **О. та С. Харуки**, **В. Таран** за створення монети «Природа України». Серед нових зразків укр. М. м. — медалі до 100-річчя Львів. галереї мистецтв (2007) та присвяч. її дир. — **Б. Возницькому** (2014, створив львів. скульптор **В. Гурмак**). До 300-річчя Глухова (Сум. обл.) виготовлено ювіл. медаль із нейзильберу (сплав міді, нікелю і цинку). **Д. Піркл** працює в галузі дизайну монет і медалей, па-м'ят. плакеток, присвяч. видат. подіям та особистостям з історії України (медаль «Роксолана», плакетка «Євпраксія»), започаткував проект карбов. медалей «Україна — козацька земля» (Київ. монет. двір). У музеях

різних країн знаходяться твори медальєра **В. Попова** (медалі Т. Шевченка, Г. Сковороди, В. Стуса, І. Гончара, В. Сухомлинського, Андрея Шептицького). Школа майстрів-медальєрів розвивається в Маріуполі Донец. обл. (**В. Узбек**, **Ю. Харабет**). Медалі **Ю. Шевякова**, присвячені темам екології та зникаючих видів фауни, з успіхом експонуються на престижних зарубіжних виставках М. м.

Рекомендована література

1. Catalogue of the International exhibition of the contemporary medals. New York, 1911;
2. J. Babelon. La médaille et les médailleurs. Paris, 1927;
3. Щукина Е. С. Медальерное искусство в России XVIII в. Ленинград, 1962;
4. Спаський Г. І. Дукати і дукачі України: Істор.-нумізмат. дослідж. К., 1970;
5. Максисько Т. Медальєрне мистецтво // Жовтень. 1974. № 9;
6. Його ж. Досягнення львівських художників у медальєрному мистецтві // ОМ. 1975. № 4;
7. Даскалова Р. Перша республіканська виставка медалей // Там само;
8. Памятные медали. К., 1988;
9. Семотюк Я. Українські військові відзнаки. Торонто, 1991;
10. Шмагало Р. Т. Енциклопедія художнього металу. Т. 2: Худож. метал України XX – поч. XXI ст. Л., 2015;
11. Гурмак В. М. Медальєрство: Образотворчі засоби, історія і техніка виконання. Л., 2015.

І. В. Голод

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Медальєрне мистецтво / І. В. Голод // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65471>. – Останнє поновлення : 2025.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).